

LUND UNIVERSITY

Den ständige trädgårdsmästaren

Svenungsson, Jayne

Published in:
Tidvatten

2021

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Svenungsson, J. (2021). Den ständige trädgårdsmästaren. I M. Sá Cavalcante Schuback , & S. Ericsson (Red.), *Tidvatten: Festskrift till Hans Ruin* (s. 301–306). (Södertörn Philosophical Studies; Vol. 30). Södertörns högskola. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sh:diva-45231>

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
CC BY

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Den ständige trädgårdsmästaren

JAYNE SVENUNGSSON

Bland de återkommande flyktfantasier som drabbar medelålders akademiker är den vanligaste i mitt fall trädgårdsmästare. När droppen till sist får bågaren att rinna över ska jag skola om mig och odla min trädgård i den mest bokstavliga mening. Allteftersom jag dryftat min fantasi har jag förstått att den vare sig är unik eller ovanlig. Tvärtom förefaller den vara mycket frekvent. En nära kollega var för några år sedan på god väg att skola om sig, men band sig till sist vid den akademiska masten. En vän från doktorandåren har dock löpt linan ut och bedyrar numera vid varje möte att gräset i alla avseenden är grönare på andra sidan.

Under de allra senaste åren har fantasin fått konkret näring av att jag på nytt fått en trädgård att sköta om (på nytt, då jag är uppvuxen med en stor trädgård som jag skildes från just vid den tid då jag trädde in i det akademiska livet). Denna förnyade närkontakt har också gett mig anledning att begrunda de många likheter som finns mellan trädgården och akademien, varför jag inte tror att det är någon tillfällighet att så många forskare har trädgårdsmästare som första omskolningsalternativ. Konsten att omsorgsfullt odla upp årets örter har en hel del gemensamt med det hantverk som ligger bakom en välkomponerad essä. I trädgården som i akademien råder likaledes ett ständigt skapande som aldrig blir fullbordat (vilket är en del av tjusningen). Också erfarenheterna av att det inte alls vill sig förenar de två världarna: texten som går i stå, sticklingarna som under inga omständigheter förmås växa på den plats man tänkt sig.

Mer än något annat förenas de två världarna dock av den kontinuitet över generationer som är betingelsen för deras själva existens. Inte så att det inte går att grunda ett nytt universitet eller anlägga en ny trädgård. Men den med erfarenhet av endera av världarna vet att bildningstraditioner liksom vackra trädgårdar inte byggs upp över en dag. I fallet med min egen trädgård har jag ofta skäl att betänka detta. Stammarna på de gamla pimpinellrosorna vittnar om att de sett mer än en familj komma och gå, för att inte tala om murgrönan som under årens gång bemäktigat sig bit för bit av trädgårdens murar och sluttningar. Känslan av att träda in i ett rum som någon annan redan förberett fick ytterligare djup förra sommaren då en granne kom förbi med ett gammalt foto på vårt hus. Bilden måste vara tagen runt förra sekelskiftet när huset var ganska ungt och visar dess dåvarande familj prydligt uppställda framför

verandan: mor, far, två små flickor, en dräng och ett par pigor. Var det dessa människor som planterade rosorna, som med omsorg valde den vackra kontrasten mellan gräddvitt och karmosinrött? Vilka är de människor som där-efter hållit rosorna vid liv, som genom decennierna beskurit, ansat och vattnat?

Denna essä föranleder mig att på motsvarande sätt reflektera över det rum jag trädde in i när jag för snart trettio år sedan gjorde den akademiska världen till min hemvist. Ty även att bli en del av en bildningstradition är som att flytta in i ett rum som någon annan redan ställt i ordning. Under studentåren hade jag åtskilliga lärare som satte avtryck och som jag än idag minns med värme. När jag sedan gick vidare och skrev min avhandling om gudsbegreppet i den franska fenomenologin, spårat genom Nietzsche, Heidegger, Levinas och Derrida, så var det en handfull personer som snabbt blev mina förebilder och som jag alltjämt har att tacka för att jag hamnade där jag hamnade i den filosofiska terrängen. Hans Ruin var en av dessa, och när jag några år senare disputerade var han en given kandidat för betygsnämnden.

Under de många år som förflutit sedan dess har Hans förblivit en av mina viktigaste intellektuella samtalspartners. Detta är betingat av ett delat intresse för en rad tänkare, ovan nämnda inte minst, liksom för ett antal filosofiska grundteman, såsom historicitet, messianism, tid och minne. Men det är också betingat av att Hans besitter en sensibilitet för teologiska frågor som är få teologer förunnad. Fjärran benägenheten att komma med anspråksfulla svar på frågor som egentligen inte låter sig besvaras, har han en genuin känsla för vad tankens fromhet innebär; för vad det innebär att tänka människan som ändlig varelse och låta detta bli en källa till förundran snarare än förtvivlan.

På få ställen kommer denna känsla till vackrare uttryck än i monografin *Being with the Dead*, som består just i en filosofisk meditation över ändlighetens villkor. Såsom att vi sörjer för våra döda på ett sätt som vittnar om att de inte blott gått ur tiden utan snarare inträtt i sin egen tidslighet. Eller att vi föds på platser som vi ärver och bebor en kort tid för att sedan ge dem vidare åt kommande generationer. Jag läste boken första gången i fjol, just under de där sensommarveckorna då grannen kom förbi med fotot. Kanske var det dessa rader som gjorde att fotot blev så levande, eller så var det fotot som gjorde att jag fastnade för just denna passage, jag minns inte längre:

There is a need to resist the temptation of objectifying the lives of the dead as the political, cultural, or spiritual property of the living, just as there is a need to move beyond an unreflective awe before their shadowlike being and demand. Seen from the perspective of the present, the dead are pitiable, always weaker than the living whose blood their shadows need in order to be

heard. But from the perspective of the dead and the dying, the living are just short, flickering lights waiting to take their place among them in the temporality of *having-been*.¹

Det finns något på en och samma gång hisnande och roingivande i detta perspektiv. Hisnande är känslan av den egna flyktigheten, av att bara vara en tillfällig gäst i sitt eget hus, som i sinom tid kommer att bebos av helt andra människor.² Med all sannolikhet kommer dessa människor inte ens att ha ett efterlämnat foto av oss, då våra foton i bästa fall kommer att ligga lagrade i någon sentida släktings dator, i sämsta fall ha förflyktigats ut i etern. Men det finns också något lugnande i vetskapen om att livet i huset, för att inte tala om livet i trädgården, inte dör med mig och de mina. Inom ett visst antal år kommer en annan familj att sitta i morgonsolen på trädgårdsbänken och njuta av dagens första kaffe. Och även över dessa människor kommer de gamla askarna att vaka, alltmedan murgrönan fortsätter växa och rosorna sprida sin prakt.

Men inget av detta är förstås givet. Tillåts murgrönan ta över finns snart varken askar eller rosor. Och rosornas prakt är som sagt avhängig såväl beskärning som vattning. Som en ominös skugga över trädgården vilar därtill askskottsjukan som redan tagit ett par av träden i besittning. Trädgårdens fortlevnad är sålunda beroende av omsorg i både det lilla och det stora: av någon som fortsätter att klippa och ansa, av forskare som fullföljer det idoga arbetet med att lösa askskottssjukans gåta, och – i det ännu större perspektivet – av en kollektiv vilja att stävja den skenande klimatkrisen.

En sådan omsorg är inte given med naturen. Eller är den det? Ser man till naturens ofta slumpmässiga skeenden, för att inte tala om människans kollektiva oförmåga, så är det lite som tyder på att så är fallet. Men detta är så klart en fråga om vilken blick man anlägger. Man kan också välja att fästa blicken vid naturens till synes outsinliga strävan efter liv, från den överlevnadsinstinkt som präglar minsta organism till den enastående återhämningskraft som genomsyrar hela ekosystem om bara rätt förutsättningar ges. Tillåter man sig en sådan blick på varat förefaller det inte helt långsökt att ur detta vara härleda

¹ Hans Ruin, *Being with the Dead: Burial, Ancestral Politics, and the Roots of Historical Consciousness* (Stanford California: Stanford University Press, 2018), s. 14.

² En given association i sammanhanget är Alejandro Amenabárs film *The Others* från 2001, som med rätta beskrivits som ”the greatest ghost story ever told on film” (Wael Khairy, ”Alejandro Amenabár’s *The Others*”, <https://cinephilefix.com/2010/02/27/review-analysis-alejandro-amenabars-the-others/> [hämtad: 24 juli 2020]), men som likaledes är en djupt humanistisk betraktelse över den mänskliga existensens sårbarhet i gränslandet mellan liv och död. Det som avhåller mig från att brodera ut filmen i relation till de just citerade orden är att den helt enkelt är för bra för att spölas för den som händelsevis ännu inte sett den.

ett böra, närmare bestämt ett böra att sörja för det kollektiva livets fortsatta existens.

Ett sådant böra eller imperativ var just vad Hans Jonas argumenterade för i sitt försök att utforma vad han benämnde en ”filosofisk biologi”. Jonas var fullt medveten om att ett sådant imperativ inte med trovärdighet låter sig grundas i klassiska idéer om naturens gudagivna ordning och inneboende värde. Han avfärdade också med emfas moderna försök att återuppliva teleologiska argument i samklang med naturvetenskapliga perspektiv, såsom Teilhard de Chardins harmoniska vision om skapelsens pågående evolutionära fullbordan. Istället ville han visa fram livet i all dess sårbara komplexitet, ”life viewed as an experiment with mounting stakes and risks which in the fateful freedom of man may end in disaster as well as in success”.³

När Jonas härledde sitt böra ur varat var det sålunda inte för att skapelsens harmoni syntes påbjuda det. Istället härledde han sitt imperativ ur en fenomenologisk betraktelse över skörheten i denna harmoni. Just för att livets strävan efter liv ständigt kantas av hotet om undergång så är människan – som den enda art som förlänats insikt om denna skörhet – kallad att sörja för livets fortbestånd. Men detta är alltså ett argument som saknar nödvändighet. Tvärtom är det i alla avseenden kontingent. Vi kan med en fenomenologisk blick på naturens växlingar stanna vid en rent deskriptiv betraktelse, möjligen krönt med ett cyniskt konstaterande om livets yttersta fåfänglighet. Vi kan också gå vidare och inlemma den deskriptiva betraktelsen i en humanistisk vision om ansvar, förpliktelser och ömsesidighet. Jonas valde det senare, kanske betingat av att han själv så påtagligt erfarit existensens skörhet.

Detta leder mig åter till *Being with the Dead*, som i flera avseenden återspeglar denna humanistiska vision, om än i relation till historien snarare än till naturen. För lika lite som Hans Jonas filosofiska biologi består i ett intresseöst betraktande av naturens villkor, lika lite består Hans Ruins historiefilosofi i ett liknöjt begrundande av ändlighetens villkor. Istället är det en filosofisk meditation som rymmer ett djupt förankrat moraliskt imperativ i fråga om vad det innebär att leva med våra döda: att å ena sidan undgå frestelsen att objektifiera de döda genom att göra dem till brickor i våra personliga, politiska eller kulturella spel, å andra sidan tendensen att hysa en sådan respekt för de bortgångna att de till sist framstår som oantastbara.

Den fråga som boken i djupaste mening väcker är vad det innebär att ta ansvar för det vi på gott och ont fått oss till skänks, vare sig det handlar om

³ Hans Jonas, *The Phenomenon of Life: Toward a Philosophical Biology* (Evanston: Northwestern University Press, 2001), s. xxiv.

familjeärv, platser, kulturella minnen eller traditioner. Detta gäller förstås även idémässiga traditioner eller bildningsärv. Till bokens allra mest tänkvärda passager hör de som berör frågan om hur vi lever med våra döda tänkare, i synnerhet de vi står i direkt intellektuell skuld till.⁴ Hur förvaltar vi våra föregångares texter och idéer på ett sätt som fördjupar snarare än förråder deras ärv? Vad gör vi med de tankestråk som inte tål eftervärldens ljus men som likväl utgör en oskiljaktig del av tänkaren eller traditionen i fråga?

Som teolog ligger dessa frågor mig nära av flera skäl.⁵ Ty det är ingen överdrift att säga att teologin lever med det förflutnas skuggsidor på ett särskilt utstuderat sätt. Från Bibeln via Luther och ända in i nutid saknas det knappast våldsamma, misogynna och rasistiska inslag i det idéärv som teologin har att förvalta. Även om teologistudenter i regel är fördragsamma, är det sålunda fullt begripligt att det emellanåt uppstår diskussioner om vad man som nutida människa ska behöva konfronteras med i form av repressiva tankemönster och våldsförhärlikande idéer. Likväl tror jag att det ligger något illusoriskt i tron att vi kan radera ut det onda i oss själva genom att radera ut det onda i historien – som om vi löpte större risk att korrumpas av själva beröringen med de våldsamtigheter som historiska texter ibland gestaltar än av de allmänmänskliga och tidlösa mekanismer som ligger till grund för det våld som åter speglas i texterna. Denna frestelse att inte vilja kännas vid det förflutna förefaller öka ju närmare detta förflutna ligger oss själva. Och just här återfinns den verkliga illusionen: inte bara i att vi tenderar att underskatta hur inflätade de graverande dragen i ett visst idéärv är i föreställningar vi med rätta tar för givna och finner värdefulla, utan också i att vi riskerar att avleda fokus från de repressiva element som vi själva aningslöst omhuldar i vår egen tid.

Sällan blev detta så tydligt som i den upphettade debatten kring Heideggers intellektuella dagböcker under 2014 och efterföljande år. Istället för att erkänna hur intrikat sammanvävt Heideggers tänkande är även med de ljusaste stråken av vårt närliggande filosofiska ärv, höjdes röster världen över för att en gång för alla släppa förtöjningarna till hans liv och verk. Men vi blir sällan visare av att springa ifrån våra egna skuggor. Talande nog var Hans en av de relativt få intellektuella – på den nationella såväl som den internationella arenan – som med integritet trädde fram och tog ansvar för den ideologiska

⁴ Se i synnerhet det fina porträttet av kretsen kring Émile Durkheim i kölvattnet av första världskriget i kapitel 2, samt diskussionen av förhållandet mellan Max Weber och Alfred Schütz i kapitel 4.

⁵ De tankar jag antyder här utvecklar jag mer utförligt i essän ”Teologi – en tragisk vetenskap”, *I Pallas Athenas huvud: Hundra år av humaniora*, red. Henrik Rahm, David Dunér, Sten Hidal och Bibi Jonsson (Makadam förlag, 2020), s. 229–235.

komplexiteten i Heideggers arv. Få som var där kommer någonsin att glömma det berörande föredrag han höll i Lund hösten 2015 om de förvecklingar som flätade samman levnadsödena hos Heidegger, Rudolf Bultmann och deras gemensamma lärjunge – Hans Jonas.⁶

Valet av denna konstellation av tänkare är i sig fascinerande. De livslånga vännerna Heidegger och Bultmann förkroppsligar hur man ur en och samma idémassiga mylla – i detta fall en existensfilosofisk läsning av de paulinska epistlarna – kan odla fram helt olika karaktärer vad gäller moralisk resning när historiens horisont mörknar. Jonas, i sin tur, förkroppsligar omöjligheten men också oviljan att fly undan skuggsidorna i det filosofiska arv man på gott och ont fått sig till skänks. Istället visste han att verklig frihet bara kan nås genom att med omsorg och tålmod ta ansvar för det förflutna – genom att kritisera, fördjupa och förfina.

Det är också detta drag jag värderar mest hos Hans som tänkare, kollega och vän: troheten mot det kall som det innebär att bära upp en bildnings-tradition med såväl patos som kritisk urskiljningsförmåga. Jag inbillar mig att det inte är någon tillfällighet att Hans under senare år börjat odla vinrankor, denna äldsta och mest symboliska av kultiveringsformer, som kräver den mest tålmodiga av omsorger.

⁶ Föredraget publicerades senare som Hans Ruin, "In the Spirit of Paul: Thinking the Hebraic Inheritance (Heidegger, Bultmann, Jonas)", *Heidegger's Black Notebooks and the Future of Theology*, red. Mårten Björk & Jayne Svenungsson (New York: Palgrave, 2017), s. 49–75.